

Tüskés Tiborné: Gyerekkoromról

Tüskés Tiborné hagyatékából közreadja Tüskés Gábor

Az alábbi írás 1992-ben készült Tüskés Tiborné^[1] akkor tizenegy éves unokája, Tüskés Anna kérésére. A kérésen kívül az írást bizonyára motiválta az addig csupán szóban, töredékesen terjedő családi hagyomány átadásának igénye az újabb generációnak. Élménytartalma Tüskés Tiborné gyerekkorára, elemi iskolás és gimnáziumi éveire nyúlik vissza, rövid kitekintéssel az egyetemi évekre. A levél formájú visszaemlékezés elsősorban kordokumentum: az egyén élettapasztalatán és emlékezetén átszűrve éles fényt vet az 1930-as évektől az 1950-es évek elejéig terjedő időszak társadalmi, gazdasági, politikai és oktatási viszonyainak egy szeletére. Emellett irodalmi értéke is van, mindenekelőtt az eredeti, közvetlen hang, a szemléletes ábrázolás, egy délnyugat-dunántúli kisváros, Nagykanizsa mindennapjaiból merített miniatűr életképek, a tömör, jelzésszerű eseményleírások, a rejtett vagy közvetlen módon megfogalmazott tanulságok révén. Az egyes szám elsőszemélyű előadás személyessége mintegy bevonja az olvasót az elbeszélésbe. Az emlékezés perspektívája a szerény anyagi viszonyok közé született, első generációs tanár értelmiségie, aki egész életét a hivatásának és a családjának szentelte, s nyugdíjas éveiben is szenvedéllyel folytatta munkáját az adott lehetőségek között. Tüskés Tiborné nem egyszerűen emlékezik, hanem romlatlanul

őrzi, egyéni módon újraformálja és továbbépíti a gyerekkor világát. Nem csupán az unokához szól, hanem a felnőttöz is, de mindvégig úgy, hogy a gyermek is megértse. A párbeszéd az elsődleges címmel egyben dialógust kezdeményez az olvasóval.

Az írás jelentőségét növeli, hogy a negyven, ötven év távlatából felidézett, itt elbeszélte élményanyag beépült Tüskés Tiborné több évtizedes középiskolai magyartanári munkájába.^[2] Tanári, nevelői, majd később magyartanárokat továbbképző tevékenységében^[3] a kor átlagát messze meghaladó színvonalat képviselt; a reális tapasztalatból származó, megalapozott, magas minőségű tárgyi tudás átadására és a tudás érzelmi neveléssel történő következetes összekapcsolására törekedett.^[4] Tanári tapasztalatai beépültek férje, Tüskés Tibor két, az 1960-as évek végén kiadott könyvébe, melyek elméleti szinten összegzik a középiskolai irodalomtanítás lehetőségeiről, feladatairól és módszereiről született felismeréseket.^[5] A pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban Tüskés Tiborné által vezetett irodalmi szakkör különleges programjai gyakran Tüskés Tibor irodalmi kapcsolatainak segítségével valósultak meg.^[6]

Az eredeti szöveg írógéppel íródott, a közlés az erről készült, Tüskés Tiborné hagyatékában fennmaradt fénymásolaton alapul. Az írás általam adott címe azonos a fénymásolatot tartalmazó borítékra Tüskés Tiborné által kézzel ráírt szóval. A szövegközlés betűhív, csak a nyilvánvaló elütéseket, betűhibákat és az írógépen hiányzó hosszú ékezeteket javítottam. A szöveg tagolásán nem változtattam; a néhány bekezdés elé illesztett gondolatjelek egy részét töröltem. A helyesírás, az aláhúzások és bizonyos szavak kiemelése nagy kezdőbetűvel az eredeti írásmódot követik.

Annám,^[7]

arra kértél, írjak Neked a gyerekkoromról. A nem könnyű feladat mellett öröm is számomra, hogy tudni szeretnél az őseid életéről, hiszen ez hozzásegít önmagad jobb megismeréséhez, s a Te életedben megvalósulhatott lehetőségek nagyobb megbecsüléséhez is.

Kik is voltak az engem közvetlenül körülvevő családom tagjai? Édesapám, Szemes János, 1902-ben született nyolcadik gyereknek.^[8] Éppen ez évben lenne 90 éves, ha megéri, de fiatalon, alig 56 évesen meghalt. Egyszerű, kétkezi munkás-család gyereke volt, aki a hat elemi osztály elvégzése után édesapja mesterségét, a szíjgyártóságot tanulta ki. A szakmájában azonban csak a nagy gazdasági válságig (az 1930-as évek) dolgozhatott, nem tudta beszerezni a bőrányagot, így kénytelen volt közalkalmazottként elhelyezkedni, ami mindenképpen lecsúszást jelentett neki és leendő családjának is. Talán Édesapád emlékeinek mélyén még él az ő alacsony, vékony alakja, ahogy vezetgette a Teleki utca, az Eötvös tér környékén, ahogy betoppant egy-egy disznóöléses csomaggal a József utcai lakásba,^[9] ahogy meglepte az áhított vadász-ruhával, amiről kép is készült, ha keresed, megleled. Egyetlen ünnepi öltönye volt, amiben Édesanyámmal megesküdtök 1928-ban, s néhány munkásruhája, legalább két számmal nagyobb bakancsa. Most is látom a mozdulatot, ahogy a sok kapcát a lábára tekerte, hogy kitöltse a lábbelit. – Édesanyám

szép fiatalasszony volt.[10] Csöndes, visszafogott, rendkívül tiszta, ügyesen varrt, ezzel tudott valamit segíteni Édesapám kevés fix fizetése mellé. Meg azzal, hogy vesződött egy disznó meghízalásával, ami biztosította az egész évi hús- és zsírszükségletet, néhány baromfival, hogy a tojás is meglegyen, meg a nagyobb ünnepekre egy kis jobb falat. Azt hiszem, benne élt a vágy, hogy engem mindenképpen taníttatni kell, ami nem kis ellenállásba ütközött:

- Ugyanis ennek a társadalmi rétegnek a legmagasabb elérhető álom a polgári iskola megcélozása lehetett, a líceum, gimnázium lehetetlennek tűnt, de Édesanyám ez utóbbiakra gondolt.

- A családon belül pedig a többletkiadás előteremtése: a tandíj, az igényesebb külső megjelenés miatt.

De Ő szívósan kitartott elhatározása mellett, vállalva a gúnyos megjegyzéseket, melyeket ennyi idő után is hallok: „Hova adjuk akkor mi a gyerekeinket?!“ Nyilvánvaló erre is visszavezethető, ez is oka lehet annak, hogy egyetemen a hátam mögött is mindig az egyszerű emberekhez vonzódtam, igazán soha nem tudtam feloldódni magasabb körökben.

Nekem nem volt testvérem, ez azonban nem azt jelenti, hogy egykeként nevelődtem. Édesanyámnak három testvére volt. Károly: az én keresztapám, Mária: a kanizsai Ródlér Magdi néni[11] édesanyja, Anna: az én keresztanyám. Keresztanyám korán özvegyen maradt egy nyolc és egy két éves gyerekkel: Illés István asztalosmester lett, három gyerek édesapja volt, aki egy mozielőadás alatt szívinfarktusban meghalt;[12] Illés Károly villanyszerelőnek tanult, ő Budapesten él, Szüleid ismerik. Abban az időben keresztanyám számára nem volt más lehetőség, mint Pestre menni, ott vezette majdnem két évtizeden át egy - a feleségétől elhagyott - zsidó gyáros háztartását, ahol egy kisfiúnak is gondját viselte. Ide nem vihette a saját gyerekeit, ezért nálunk, velem együtt nevelkedett a két fiú. Édesanyám édesanyja[13] is hosszú ideig nálunk lakott.

Milyen volt az otthon, melyben felnőttem? Lakásunk[14] mindössze egy szobából és konyhából állt, fürdőszoba nem volt, a WC az udvaron, a kamra is külön. A konyhában egy nagy sparhelt=tűzhely[15] (a kezdeti időszakban ezen főztem, amikor felépült a fenyvesi ház[16]), a szobában vaskályha, melyekben kizárólag fával tüzeltünk. A tűznek mindig égni kellett a hideg, földszintes lakásban. Jóval később lett cserépkályha, majd gázfűtés. - Hatalmas udvar és kert volt, nem a Szüleim tulajdona, csak a munka volt az övéké meg részesedés a gyümölcsből, veteményből. Emlékszem, rengeteget dolgoztak a kertben, mert a tulajdonos igazgató nem tűrt meg egy szál füvet sem. Az udvar sok élményt juttat eszembe:

Télen - a terület egy részét - Karcsi felöntötte korcsolyapályának, mely olyan hullámos volt, mint a Balaton, ha szélben fagyott be, tehát amikor ennek a jegén korcsolyáztam Tündével,[17] a Teleki utcai udvarban éreztem magamat.

Gyerekkoromban hatalmas telek voltak. Rengeteg hó esett. Hajnali 3-4 órakor nemegyszer arra ébredtem, hogy szüleim készülődnek az utcai hólapátoláshoz, mert szigorúan büntették azokat, akiknek a háza előtt nem volt eltakarítva az égi áldás.

Mi, gyerekek, nagyon vártuk a havat. Egymástól 15-20 méterre két komoly, másfél méter magas erődítményt építettünk, bele golyókat, s folyt a nagy csatározás. Ahogy

visszagondolok, nem is volt ez veszélytelen, amikor a jól összefagyott lövedékekkel támadtuk egymást.

Mivel Édesapámnak nagyon sokat kellett talpalni, addig takarékoskodtak, míg egyszer csak vásárolhattak részére egy használt kerékpárt. Vázás férfigép volt. Ezen tanított Pista és Karcsi a biciklizés tudományára. Saját kerékpárom soha nem volt. De nagyokat lehetett esni egy ilyen, nem kislánynak való bringával!

Az udvaron volt karácsony előtt a disznóölés. Ezekre a hajnalokra most is borzongva gondolok. Az összes dunnát a fejemre húztam, hogy ne halljam az állat sivítását. Szegény Édesanyámnak sem volt könnyű, mert bárhogy riadozott, a vért neki kellett keverni, tehát egész közel lenni a böllérhez, az állathoz. Külön nehezítette a helyzetét, hogy egész évben ő gondozta a cocát. A csirke vagy a kacsza nyakát se vágta el soha, nagyanyám vagy egyik szomszédasszony könnyörült meg rajta. Karcsi viszont nagy élvezettel lábatlankodott körülöttük. Egyszer hatalmas hahotával jött be, s mondta: „Na, Nacababa (így hívott), nézd meg, hogy húzza apádat a disznó az udvar jegén!” Ugyanis vérmes, erős állat volt, amikor kinyitották az ól ajtaját, megiramodott, Édesapám utána, de csak a farkát tudta elkapni, annál fogva rohant vele a disznó, amíg a hentes mégiscsak lebökte.

Amilyen nagy telek voltak, olyan igazi nyarak is. Ilyenkor a kamrából az udvarra került a fürdőkád – a heti családi fürdészek is nagy szertartások voltak –, ez volt az én Balatonom. Látom Édesanyám mozdulatát, ahogy a rózsa- és ananászbarackfáról levette a mindig legszebb gyümölcsöt, s hozta oda nekem.

Az udvaron volt a hatalmas fáskamra. Tele gyönyörű, egyformára vágott fával. Kajdi Bözsi barátnőmmel nagy szakszerűséggel felmáztunk egy hosszú létrán, kiraktunk annyi fát, hogy egy kétszer két méteres kis szobánk legyen, azt rendeztük be magunknak, ahol nagy babázások voltak, nem divathölgy barbival, hanem a pólyázható, valódi gyerekaszabású babákkal. Mennyit varrtunk nekik! Bözsi rokonságában élt valaki, aki szalonban dolgozott, ő biztosította nekiünk a szép anyagokat. A legforróbb nyár hosszú óráit önfeledten töltöttük itt a többszörösen fullasztó melegben. Aztán minden játszás azzal végződött, hogy Bözsi nálunk evett nagy karéj disznózsíros kenyeret hagymával, én pedig náluk a szilvalekvárosat, mert ugye a gyerek azt szereti, ami máshol van.

Óvodás koromból éles emlék bennem az utolsó évváró ünnepély. Én mondtam a meg- és elköszönő verset. Már fél órája otthon lehettünk, amikor megjelent nálunk az óvónéni velem egyidős fia, később a gimnáziumban osztálytársam, nagy csokor gyönyörű virággal és sok-sok édességgel. Ez volt az első bók, amit kaptam. – Szerettem az óvodát a játékok miatt is, csak a rajztól féltem, mert ez a versmondásnál sokkal gyengébb oldalam volt.

Annám, amikor több évvel ezelőtt Te ajándékoztál meg egy ceruzahegyezővel, ez hozta fel bennem az elemi iskolai vágyamat. Lehoczky Mária tanítónénimnek nagyon sok, mindenféle ceruzája, színes volt gyönyörűre faragva.^[18] Mivel az én ceruzáim vége mindig bunkós volt, ilyen szépen hegyezett ceruzákra vágytam, amikkel hajszálvékonyan lehetett beírni a jegyeket, javítani a füzeteket. (Nekem is volt noteszom, amibe társaimat osztályoztam.) Látod, ennyi év után Te teljesítetted az akkori óhajomat. – Szerettem az első hittanáromat, ő is engem. Sokáig őriztem a tőle kapott Szűz Mária szentképet. Sajnálom, hogy egyszercsak nyoma veszett. – Mindig vártam a nagy szünetet, mert akkor lehetett meginni a formás, kétdecis üvegből a pasztörözött tejet. Ma sem lelem annak a zamatát.

Az én gyerekkoromban, aki nem akart megrekedni az elemi iskolai tanulmányoknál, az tíz éves korában került felsőbb iskolába. Így én a Notre Dame (Mi Asszonyunk) liceumba, tehát apácák által vezetett iskolába.[19] Itt soha nem éreztem jól magam. Többszörösen kellett teljesítenem ahhoz, hogy megkapjam a megérdemelt jegyet, nem találtam barátnőre sem, hiszen ezek az osztálytársaim mind olyanok voltak, akiknek az orvos, mérnök, ügyvéd, tanár szülei és a gyerekek is régről ismerték egymást. Kisváros volt Kanizsa.[20] Nem fogadtak be. Talán egyszer tudtam kiváltani magyartanárom őszinte elismerését, amikor – senki nem tudta Vörösmarty Mihály: Az úri hölgyhöz című versét – s én elmondtam hibátlanul. – A formaságra is sokat adtak ebben az iskolában. Hányszor térdepeltük végig a hosszú folyosót, hogy megmérjék, a szoknya hossza megüti-e a kötelező mértéket. Szegény Édesanyám mennyit vesződött a rafinált fazonú égszínkék tornanadrág elkészítésével!

Ebből az iskolából főiskolán lehetett továbbtanulni. Közben vége lett a háborúnak, a kialakult új rendszer megnyitotta a piarista atyákkal az addig csak fiúkat tanító gimnáziumot a lányok számára is.[21] Innen nyílt lehetőség az egyetemi tanulmányokra. Ez volt a vágyam, így kerültem át ide a felső osztályok végzésére. Ebben az iskolában egészen más szellem volt, mint az előzőben. Itt – amennyire egyáltalán lehet – mindenkit a tudása alapján mértek. Szigorú iskola volt, némely jegyem gyengébb lett, mint a liceumban, mégis jól éreztem magam. – Ekkor kaptam rá egy új tanulási módszerre: úgy éreztem, csak akkor tudok másnap nyugodtan, felkészülten elmenni az iskolába, ha reggel átismétlem az egész az napi anyagot. S mivel az is előfordult, hogy még új lecke megtanulása is várt rám, ezért bizony hajnali négy fél öt felé kellett kelnem. Szegény Édesanyám volt az ébresztő. Most tudom csak, milyen nyugtalanul alhatott addig is, nehogy késve keltsen. Tehát valójában végigjárta velem a gimnáziumot, mert nagy élvezettel szokta hallgatni is, amikor próbából elmondtam Neki a tudományomat. A két ablak közé mindig odakészített valami finomat a számomra, hogy legyen energia. – Sok gondot okoztunk mi lányok ebben az iskolában. Minden évfolyamot számba véve kb. huszonöten voltunk, akik mellé külön nőrszót=kisasszonyt fogadott az igazgató úr, akinek az volt a feladata, hogy a szünetben bekísérjen és vigyázzon ránk egy – a fiúktól elkülönített – teremben vagy szép időben az udvaron. Persze, a természetes vonzódást lányok és fiúk között így se lehetett megakadályozni, szerelmek szövődtek, házasságok lettek ezekből az ismeretségekből elég szép számmal. – A szigorúság mögött nagy megértés is volt az atyákban, hiszen évente kétszer, farsangban és májusban, műsorral összekötött bált is engedélyeztek a nagy tornateremben. Ez színpaddal kiképzett volt. Mekkora izgalommal készültünk a János vitéz előadására! Engem választottak ki Iluska szerepére, akkor még valamivel jobb hanggal. Látom Édesanyámat az ötödik sorban. Úgy izgulta végig velem az előadást, mint én sokkal később Tündével Győrben a Szép magyar beszéd versenyt. Nagyon szerettem táncolni. Nem jártam tánciskolába, de jól táncoltam. Persze nem a ma ismerteket. A keringőhöz külön jó partner kellett, a legügyesebb nem is a fiúk közül került ki, hanem az iskola könyvtárosa volt. – Felszabadultan, szép délutánokat töltöttünk a város korcsolyapályáján sudarazva, bógnizva. – Magyar irodalomból gyönyörűen érettségiztem. Reviczky Gyula költészete volt a tétélem. Még haza se értem, valaki megvitte Szüleimnek az örömteli hírt, mekkora dicséretet kaptam a világi elnöktől a versbetétekért külön.

Nehéz évek voltak az egyetem esztendői.[22] Elsősorban nem a tanulás, hanem a honvágy miatt. Hatalmas erő ez. Azt hiszem, ebből az időből maradt meg bennem az, hogy a legszebb külföldi utakon is kínzott ez az érzés, s akkor voltam boldog, ha egy-egy nappal előbb hazakerültünk a tervezettnél. – Volt gimnáziumi barátnőmmel egy poloskás

albérletben laktam a mi, szegénységünkben is, patyolattiszta otthonom után. Rettogtem az éjszakáktól. De hiába lett volna a változtatás, minden lakás elhanyagolt volt, melybe albérlőt fogadtak, s legtöbbször a konyhából nyíló cselédszobába. Otthonról – a legnagyobb erőfeszítés mellett is – kevés pénzt tudtak kiszorítani[23] az 50 forint havi ösztöndíj mellé, tehát havonta csak egyszer ülhettem személyvonatra – hat óra volt egy út ideje – s alig értem haza, már vissza is kellett fordulni. Az utazások szépek voltak a Balaton partján. Hányszor csodálkoztam rá az érdekes, sokszor nevetséges villa-nevekre, a vonat ablakán előtűnő távoli északi partra! – Nehezek voltak ezek az évek (1948–1952) a politikai helyzet miatt is. Évfolyamtársaim nagy része a rendszer besúgója lett, párttagok voltak egyetemistaként (bent is fogták őket az egyetemen tanársegédnek), állandó figyelőállásba, ki jár templomba, ki szól egy félremagyarázható szót, ki mit mond a szemináriumokon, s bizony nemegyh tehetőséges évfolyamtársamat kizárták az egyetemről ezek spiclikedése miatt. – A pénz szűke következtében alig tudtam megnézni egy-egy színházi előadást, vagy hangversenyt meghallgatni. – Az első év végén, 49-ben, majdnem meghaltam. Felnőttként diftériát kapni és átvészelni nem volt egyszerű. Mégis megmaradtam, de vizsgázni csak ősszel tudtam minden tárgyból, mert hosszan kórházban voltam. Felejthetetlen a hazafelé megtett utazás: Édesapám jött fel értem Pestre, hozta a nagypárnát, amivel megtámogatott az ülésben. Kétszer hét órának tűnt ez az út. Talán az egyetemi évek alatt átéltek miatt nem tudtam mostanáig sem megbarátkozni Budapesttel.

Gyerekkorom karácsonyai bensőségesek, titokzatosak voltak, pedig jobbára csak a szükséges ruha, cipő került ajándékként a fa alá. Ezért olyan emlékezetes számomra az a karácsony, talán 12 éves lehettem, amikor ott függött a fán egy kis karóra, amire már oly régóta áhítottam. – Egy másik karácsonyi emlékkép már nem ilyen szép: A fára a cukrot keresztanyám szokta küldeni, hiszen nálunk voltak az ő fiai is. Azt hiszem, ekkor már csak Karcsi. Ő – Pistával ellentétben – indulatos gyerek volt. Édesanyám nagyon szerette, ő is viszont, felnőttként is mondta: „a Rozika néni az én édesanyám, nem a muter.” Édesapámmal nehezebben fértek meg. Szóval, Karcsi valami miatt dühös lett, amiért másnap reggelre lette az összes cukrot a fáról. Csak az üres papírok lógtak rajta.

18 éves korom előtt hányszor utaztam, léptem át Kanizsa határát?

Édesanyámat szerény, halk, megbízható voltáért sokan szerették. Élt Nagykanizsán egy gazdag mérnök-család[24] három gyerekkel és a nagymamával. Balatonfenyvesen volt villájuk. A háztartási alkalmazottjuk mellé hívták segíteni két hétre Édesanyámat, engem is vihetett magával. Feledhetetlen látvány volt a tó! Partvédelem még nem létezett, kristálytiszta a vize. Talán ez egyszer láttam Anyámat önfeledten boldognak, ahogy megmártózott a vízben, rásimult egy-egy kis hullámra, ahogy hancúrozott velem. Nem tartott soká a fenyvesi nyaralás. Mindössze három nap. Jött a távirat, Édesapámat vakbélgyulladásal kórházba vitték. Hazautaztunk.

Édesapámat is besorozták katonának.[25] Egy évig lehetett a fronton, amikor értesítés jött Budapestről, hogy Apámat sebesülten szállították kórházba. Másnap vonatra ültünk.

A háború befejezése után a keszthelyi Mariska néni[26] hívott meg egy kis falusi tejkúrára. (Akkor Zalaapátiban lakott, az ő apja édesanyám anyjának testvére volt, juhász.) Persze az elutazás nem volt egyszerű ügy. Ugyanis a nagy infláció miatt utazásom előtti este még megvolt a szükséges pénz a jegyváltásra, reggelre már nem. Azért, ha késve is, eljutottam hozzájuk.

Voltak nagyon szomorú emlékeim, melyek ma is élesek bennem.

Egy szombati nap délutánján üstökös jelent meg az égen. Gyönyörű látvány volt.^[27] Kísértetiesen olyan, ahogy később Vajda János versében olvastam.^[28] Ekkor hallottam először a háboru szót, melynek – a néphit szerint – előhírnöke az égi csoda. Beteljesedett. Borzalmasabban, mint amit – az első világháborút megérték – ezen és a következő napokban elmondtak róla.

Félelmetes földrengés repesztette meg a kanizsai házak falait, az edények táncoltak a kredenben, az állatok rendkívüli hangot adtak.^[29] Nagyon sokáig álltunk dermedten az udvaron.

A szomszédunkban lakott egy zsidó férfi a velem egykorú lányával és fiával. A gyerekek édesanyja meghalt. Át szoktak jönni hozzám játszani, de a játékban is szomorúak voltak. Láttam elvinni őket.^[30] Egyik sem jött vissza.

Kanizsa főterén két katonaszökevényt – a többi ember megfélemlítésére – nyilvánosan kivégeztek. A munkahelyekről az embereket kötelezően kivezényelték.

Szönyegbombázás volt Kanizsán.^[31] Amikor megszólaltak a szirénák, Édesanyám küldött, menjek a kertben ásott bunkerba, ő is azonnal jön. De már nem ért oda, mert csattogott, robbant minden. Iszonyú félelem volt egyedül lenni, hiszen tőlem 50 méteres körzetben zuhantak a bombák: a kertünk végében levő kórházra, a szegényháza. Ekkor érte találat a temetőbe vezető vasúti hidat, amit azóta se állítottak helyre az eredeti formában. Csoda volt a megmaradásom.

Volt év, amikor nem Szüleim hizlalták a disznót, hanem készen vették. Ilyenkor el kellett hajtani az állatot a mázsára. Út közben egy sarkig tárt kapun beszaladt a jószág, Édesanyám utána, hogy kihajtsa, s maga után be akarta csukni az ajtót, de az rázuhant. Hetekig feküdt. Ekkor tanultam valamit főzni. Azóta ahányszor almáspitét sütöttem, mindig e baj kísérte gondolatban munkámat, mert ez időben készítettem először e tésztát.

Nagy tél volt, Édesapám a fronton. Egyszer éjjel arra ébredtünk, hogy valaki kopogtatta az ablakot. Két órán át. Egyszer egyiket, másszor a másikat. Nem felelt a kérdésre: kicsoda.

Annám, hiszem, hogy a leírt gyerekkori morzsákból – a jókból és kevésbé azokból – is megérzed: lelke volt az otthonomnak, s benne velem az öröm lakott, mert tartoztam valakikhez s szeretetet kaptam.

Pécs, 1992 karácsonyára

Mamika

- [1] Nagykanizsa, 1930. aug. 11. – Pécs, 2020. aug. 23. – A jegyzetek pontosításában nyújtott segítségéért Kardos Ferencnek, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár igazgatóhelyettesének mondok köszönetet
- [2] Rendhagyó köszöntés Tüskés Tibornak. Dedikált írások, emlékezések, dokumentumok, összeáll., szerk. Tüskés Anna, Tüskés Tünde, Tüskés Gábor, Budapest, [kézirat gyanánt], 2019.
- [3] Munkahelyei: 1952. júl. 31./aug. 1. – 1956. szept. 1.: Cséti Ottó Bányaiipari Technikum, Pécs; 1956. szept. 1. – 1984. júl. 31.: Leőwey Klára Gimnázium, Pécs; 1984. aug. 1. – 1988. dec. 31.: Baranya megyei Pedagógiai Intézet, Pécs. Nyugdíjazását követően óraadóként magyar irodalmat tanított a pécsi Apáczai Csere János Gimnáziumban, a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán és a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán; magántanítványokat készített fel az érettségire és az egyetemi felvételre. A Leőwey Klára Gimnáziumból a Baranya megyei Pedagógiai Intézetbe történt áthelyezés kontextusához vö. Koch Valéria, Rendhagyó köszöntés. Tanárnőmnek, 1984 pedagógusnapján, Új Ember, 1995. május 28., 9. Tüskés Tiborné és Koch Valéria kapcsolatához ld. In memoriam Valeria Koch, die es hätte geben können. Hg. von Maria Erb, Maria Wolfart. Budapest, Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler, 2019, 109, 282–287.
- [4] Ld. pl. Tüskés Tiborné, Az értéket továbbadni. A magyar irodalmi szakkör munkájáról, = A pécsi Leőwey Klára Gimnázium 75 éve, szerk. Dr. Nagy Gyuláné, Pécs, Leőwey Klára Gimnázium, 1982, 70–74. A Baranya megyei Pedagógiai Intézetben végzett munkájának egyik 1000 példányban sokszorosított dokumentuma: Baranya megyei Pedagógiai Híradó. A Baranya megyei Pedagógiai Intézet kiadványa, 2 (1988), 3 (október), szerk. Tüskés Tiborné, Pécs, 1988.
- [5] Tüskés Tibor, Irodalmi nevelés a tanórán kívül, Budapest, Tankönyvkiadó, 1969 (A tanítás problémái); Uő., Kortárs irodalom a középiskolában, Budapest, Tankönyvkiadó, 1970 (A tanítás problémái).
- [6] Ld. pl. Németh László, A Leőwey [így!] Klára Gimnázium magyar szakkörének, = Uő., Megmentett gondolatok, Budapest, Magvető – Szépirodalmi, 1975, 603–604; Németh László emlékére. A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása. 1976. november, szerk. A szakkör vezetősége.
- [7] Tüskés Anna (Budapest, 1981. január 16. –), Tüskés Gábor és Knapp Éva gyermeke, irodalomtörténész, művészettörténész.
- [8] Szemes (eredeti nevén Szélig) János (Nagykanizsa, 1902. febr. 16.– Nagykanizsa, 1961) szijgyártósegéd, nyilvántartási lapja (ny. sz. 1189) szerint 1927-től „áll. elemi iskolai napibéres szolga”, 1929-től „áll. el. isk. kisegítő altiszt”, 1943. júl. 31-től aug. 16-ig „áll. el. isk. ideigl. min. II. o. altiszt”, 1943. aug. 16-tól „áll. el. isk. II. oszt. altiszt”, 1946-tól „ált. isk. altiszt” a Nagykanizsa, I., majd III. körzeti (Petőfi-u.) iskolánál. Szemes Anna 1948. ápr. 2-án kiállított, 2786,30,0390 azonossági számú születési anyakönyvi kivonata szerint a névváltoztatás 1934. máj. 18-án történt.
- [9] Pécs, József u. 13., I. emeleti társbérleti lakás.
- [10] Szemes Jánosné Horváth Rozália (Nagykanizsa, 1905. szept. 29. – Nagykanizsa, 1970. aug. 1.), a nagykanizsai Ideál kötő-szövőgyárban dolgozott, később háztartásbeli. „Édesatyja alkalmi munkával kereste heted magára a kenyeret. Édesanyja pedig mosással segítette a nagyszámú család eltartásában.” Szemes János altiszt önéletrajza, 1949. júl. 22. Munkakönyve szerint Szemes Jánosné 1954–1958 között takarító, helyettesítő hivatalsegéd és gyermekfelügyelő munkakörökben dolgozott a nagykanizsai Fegyveres Erők Klubjában és a Petőfi Sándor Általános Iskolában.
- [11] Rödler Józsefné Móger Mária (Nagykanizsa [?], 1932. júl. 20. – Nagykanizsa, 2013. márc. 2.).
- [12] Életének 42. évében Budapesten, 1963. márc. 12-én.
- [13] Horváth Jánosné Nagy Anna.
- [14] A Teleki utca 14. sz. alatti általános iskola udvarán.
- [15] Fa tüzelésű, öntött vas főzőlapot és sütőhelyet magában foglaló, lábakon álló tűzhely
- [16] A Balatonfenyves, Tavasz u. 28. szám alatti nyaraló 1963-ban készült el.
- [17] Tüskés Tünde (Pécs, 1959. okt. 4. –), Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné második gyermeke, középiskolai tanár.
- [18] Lehoczky Mária az 1929/30. tanévben a Nagygrác-utcai VI. leányosztály tanítónője. Működési éveinek száma ekkor Nagykanizsán 6, összesen 6. Az osztályban összesen 29 tanuló volt. A Nagykanizsai Magyar Királyi Állami Elemi Népiskolák három igazgatósági körzetének értesítője az 1929-30. tanévről. XXXI. évfolyam. Közlök Polesinszky Emil, Filó Ferenc, Kovács Illés

igazgatók. Nagykanizsa, Gutenberg Ny., 1930, 35.

<https://www.nagykar.hu/keptar/7968/63500/reszletek.html>. Letöltés 2020.12.02. – Az 1941/42. tanévben Lehoczky Mária a Vécsey Zsigmond-utcai iskolában a tantestület tagja, a II. vegyes osztály tanítónője. Működési éveinek száma Nagykanizsán 18, összesen 18. Ugyanebben a tanévben a Teleki-úti II. vegyesosztály osztályvezetője. A nagykanizsai m. kir. állami el. népiskolák három igazgatósági körzetének értesítője az 1941-42. tanévről. XLIII. évfolyam. Közlök: a körzeti igazgatók. Nagykanizsa, Kiadták az áll. elemi népiskolák igazgatóságai Nagykanizsán, 1942, 7, 11.

<https://nagykanizsaiskolaiertesitoi.nagykar.hu/keptar/7968/63965/reszletek.html>. Letöltés 2020.12.02. Népiskolai Értesítője szerint Lehoczky Mária a II. osztálytól (1937/38. tanév) a IV. osztályig (1939/40. tanév) volt Szemes Anna tanítója.

[19] A nagykanizsai Notre Dame Leánygimnázium, majd Leánylíceum 1934 és 1948 között működött a Notre Dame Női Kanonok és Tanítórend fenntartásában a mai Batthyány Lajos Gimnázium Sugár úton lévő szárnyépületében. Vö. Miha Tamásné, A nagykanizsai Notre Dame Leánylíceum története, 1934–1948. Nagykanizsa, Miha Tamásné, 2015. Szemes Anna az 1940/41. tanévben az I. gimnáziumi osztály (osztályfőnök Havas Ilona), az 1941/42. tanévben a II. osztály (osztályfőnök Endrey Klára), az 1942/43- tanévben a III. osztály (osztályfőnök Kugler Sándorné), az 1944/45. tanévben az I. líceumi osztály (osztályfőnök Kugler Sándorné Kovács Györgyi) tanulója volt. Az 1941/42. tanévben 120 pengő, az 1942/43. tanévben 160 pengő tandíjat fizetett. Neve az 1944/45. tanév diákjai között szerepel utoljára az intézmény évkönyveiben. A nagykanizsai Notre Dame leánygimnázium évkönyve az 1940/41. iskolai évről. Közzéteszi az igazgatóság. Nagykanizsa, Közgazdasági R.-T. ny. 1941, 34; A nagykanizsai Notre Dame leánygimnázium évkönyve az 1941/42. iskolai évről. Közzéteszi az igazgatóság. Nagykanizsa, Közgazdasági R.-T. ny., 1942, 19; A nagykanizsai Notre Dame leánygimnázium évkönyve az 1942/43. iskolai évről. Szerk. Molnár Antal. Nagykanizsa, Közgazdasági R.-T. ny., 1943, 20; A Notre Dame női kanonok- és tanítórend nagykanizsai nőnevelő intézetének és általános iskolájának évkönyve az 1944/45. iskolai évről. Az 1945/46. és 1946/47. tanév érdemjegyeivel. Szerk. Molnár Antal, Biztos M. Margit. Nagykanizsa, Közgazdasági R.-T. ny., 1947, 7; A Notre Dame Női Kanonok- és Tanítórend nagykanizsai nőnevelő intézetének és általános iskolájának évkönyve az 1946–47. iskolai évről. (Az 1944–45. és 1945–46. tanév érdemjegyeivel.) Szerk. Molnár Antal – Biztos M. Margit. Nagykanizsa, Az Iskola Igazgatósága, 1947, 7.

[20] A harmincezer lélekszámú Nagykanizsa volt Zala megye legnagyobb, rendezett tanácsú városa, erős polgársággal.

[21] A Batthyány Lajos nádor által 1765-ben alapított nagykanizsai Piarista Gimnázium előbb a Deák téren állt, 1923-tól a megüresedett Sugár úti Frigyes-laktanya épületében működött. A Notre Dame Leánylíceum 1933-ban költözött ugyanebbe az épületegyüttesbe, s 1935-től átalakult egységes Leánygimnáziummá. A Piarista Gimnáziumba lányokat 1945-től vettek föl állami kívánalomra. 1948-ban államosították, és összevonták a Notre Dame Leánygimnáziummal. Kotnyek István, A nagykanizsai piarista gimnázium története 1920-tól 1948-ig, = Emlékkönyv a nagykanizsai Batthyány Lajos Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola fennállásának 225. évfordulójára (1765–1990), szerk. Ördög Ferenc–Szebényi Mária, Nagykanizsa, 1990, 20-43; Tarnóczky Attila, Hol, mi? Kanizsai házak és lakói. Adatbázis. holmi.nagykar.hu. Sugár utca. Tanulmányi Értesítője szerint Szemes Anna a gimnázium 5. osztályától, az 1944/45. iskolai évtől járt a nagykanizsai Piarista Gimnáziumba, ahol Tüskés Tibor is tanult, tagja volt a Szent Imre pártfogása alatt álló nagyobb Kongregációnak, a cserkészcsapatban ifjúsági rajvezető volt. A nagykanizsai kegyesrendi római kat. gimnázium és általános iskola évkönyve az 1946/1947-es iskolai évről (az 1944/45. és 1945/46. tanévek ismertetésével). Szerk. Lukács József – Bojtár Csaba. Nagykanizsa, 1947, 8–9, 24, X, XV, XVII. Itt ismerkedtek meg, s mindketten itt érettségiztek 1948-ban. Ez volt az utolsó évfolyam, mely az államosítás előtt a piaristáknál érettségizett. Vö. Tüskés Tibor, Szomolányi tanár úr, = Tüskés Tibor, Zalamente, Somogyország, Budapest, Móra, 1979, 88–91; Zalai Hírlap, 1990. június 9., 5. Egy másik piarista tanáráról, Juhász Miklósról Tüskés Tibor egy 2005-ben készült interjúban és önálló írásban is megemlékezett: Tüskés Tibor, Irodalom és politika. Ágoston Zoltán beszélgetése, Jelenkor 48 (2005), 11, 1053–1065; Tüskés Tibor, Egy piarista tanár emléke – Dr. Juhász Miklós (1917–1981), Vigilia 70 (2005), 1, 27–32. Szemes Anna és Tüskés Tibor 1953. máj. 4-én kötöttek polgári házasságot, az ezt felbontó bírósági ítélet 1989. jún. 28-án kelt.

[22] Pázmány Péter Tudományegyetem, majd Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1948–1952, magyar-történelem szak.

- [23] Szemes János havi keresete az 1952. nov. 4-én kelt önéletrajza szerint havi 450,- Ft volt.
- [24] Nagykanizsa a Magyar–Amerikai Olajipari Rt. dunántúli központja volt, képzett amerikai és magyar mérnökök éltek a városban.
- [25] Egy 1949. júl. 18-án kelt kérdőív szerint Szemes János 1942. ápr. 9-től 1942. okt. 13-ig teljesített katonai szolgálatot a volt m. kir. 17. gy. e. ezredtörzsében, 1942. ápr. 29-től aug. 26-ig a harctéren szolgált (Starioszkol, Don kanyar). Légnyomás következtében mindkét fülén kialakult nagyothallása alapján hadirokkantnak nyilvánították.
- [26] Pál Józsefné.
- [27] A leíráshoz az 1939. évi Jurlof–Achmarof–Hassel-üstökös illeszkedik a legjobban. 1939. április 16-án (vasárnap) fedezték fel, május végéig volt látható. A pályája az Andromeda-Perseus-Auriga-Gemini csillagképeken át vezetett, ezek Magyarországról jól láthatóak. 1939. tavaszán már lehetett sejteni, hogy háború lesz. Az adatot Zsoldos Endrének és Mizser Attilának köszönöm.
- [28] Vajda János: Az üstökös (1882).
- [29] 1930–1948 között a városban és közvetlen közelében ember által is érezhető földrengés nem volt. Az egyetlen szóba jöhető esemény a szlovéniai Moravcin (Alsómaróc, Maróc, ma Moravska Toplice) 1943. nov. 29-én kipattant ötös magnitúdójú rengés volt. A település kb. 50 km-re van Nagykanizsától, de hatását ott is érezhették. Köszönöm Varga Péter szeizmológus 2020. dec. 9-ei levelében adott szíves tájékoztatását.
- [30] Nagykanizsáról 1944. ápr. 28. és máj. 18. között összesen mintegy kétezer személyt deportáltak.
- [31] 1944. okt. 14-én délelőtt tíz órakor amerikai gépek a nagykanizsai pályaudvart bombázták, 1944. okt. 17-én újabb amerikai bombatámadás érte a várost. Az első alkalommal tíz, a második alkalommal tizenegy polgári halott volt. Ekkor érte támadás a temetőbe vezető vasúti hidat és a temető néhány sírhelyét. Vö. Mohai V. Lajos, A betemetett bombatölcsér, = Szülőföldem, Kanizsa. Antológia, összeáll. Tüskés Tibor, Nagykanizsa, Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2000, 56–57; Kardos Ferenc, A nagykanizsai Központi Temető Kulturális Kalauza. Nagykanizsa, Nagykanizsai Városvédő Egyesület, 2017, 24.

Illusztráció: fh. H. King-részlet